

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia XV (2017)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.15.17

Sabina Kwiecień

Problemy oświaty, szkoły i wychowania na łamach wileńskiej „Pobudki” (1908–1914)¹

Wśród ośrodków wydawniczych w zaborze rosyjskim poza obszarem Królestwa i na ziemiach Rosji największą liczbę polskich tytułów prasowych posiadało Wilno². Na rozwój polskiej prasy korzystnie wpłynęła m.in. reforma prawa prasowego dokonana w 1905 roku, wprowadzająca równouprawnienie prasy obcojęzycznej z rosyjską³. W Wilnie w latach 1905–1915 ukazywała się w języku polskim prasa codzienna i społeczno-polityczna, w tym wyrażająca poglądy środowisk konserwatywnego ziemiaństwa, ugrupowań politycznych o charakterze narodowym, postępowej inteligencji, głosząca ideologię chrześcijańsko-społeczną oraz przeznaczona dla ludu. W tym okresie wychodziła także prasa kulturalna, fachowa, naukowa oraz dla dzieci i młodzieży. Ogółem ukazywało się 110 pism w języku polskim oraz około 95 żydowskich⁴. Ważnym tytułem prasowym kierowanym do młodzieży był miesięcznik „Pobudka” wydawany w Wilnie od kwietnia 1908 roku do maja 1914 roku. Warto odnotować, że liczba wileńskich tytułów pism dla dzieci i młodzieży, od 1905 do 1918 roku wynosiła 11 tytułów. Zespół pod kierownictwem Krzysztofa Woźniakowskiego, realizujący projekt badawczy nt. *Polskiej prasy dla dzieci i młodzieży do 1918 roku* ustalił, że w badanym okresie ukazywało się 631 tytułów periodyków, w tym: w zaborze austriackim 171; w Królestwie Polskim, zaborze rosyjskim – 355; na ziemiach pod panowaniem pruskim – 83; zagranicą – 22 pisma⁵.

Zainteresowania historyków prasą wileńską Władysław Marek Kolasa ocenił jako niewielkie⁶. Według autora *Historiografii prasy polskiej (do 1918 roku)* powstało

¹ Artykuł powstał w oparciu o kwerendy i badania finansowane w ramach grantu NCN nr UMO-2013/11/B/HS2/02589, ID 23859: Polska prasa dla dzieci i młodzieży do 1918 roku.

² Z. Kmiecik, *Prasa rosyjska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976, s. 95.

³ *Ibidem*, s. 95.

⁴ W.M. Kolasa, *Historiografia prasy polskiej (do 1918)*. *Naukometryczna analiza dyscypliny*, Kraków 2013, s. 328.

⁵ Ustalenia zespołu badawczego realizującego projekt *Polska prasa dla dzieci i młodzieży do 1918 roku* (NCN – 238579 – OPUS6/HS2).

⁶ *Ibidem*.

30 prac poświęconych tej tematyce. Do najważniejszych publikacji zaliczyć należy: *Notatki o prasie wydawanej w Wilnie w latach 1905–1915* Zenobiusza Ponarskiego (1980)⁷; bibliografię pism wileńskich Jadvygi Kazlauskaité⁸; *Młodym Polskę wileńską* Andrzeja Romanowskiego (1999); opracowania Mieczysława Jackiewicza⁹, Przemysława Dąbrowskiego¹⁰, Romana Jurkowskiego¹¹.

„Pobudka” powstała w okresie, kiedy inteligencja polska i polskie instytucje zmuszone były ponownie prowadzić swoją działalność oświatową i kulturalną nielegalnie bądź półlegalnie¹². Społeczeństwo polskie doświadczyło już jednak pewnej „wolności”, będącej następstwem wydarzeń rewolucji 1905 roku. W Rosji w obliczu zdarzeń roku 1905 pojawiły się bowiem deklaracje o wolności, poszanowaniu praw oraz działania mające na celu liberalizację systemu. Wyrazem tych posunięć był *Ukaz tolerancyjny* z kwietnia 1905 roku, w świetle postanowień którego język litewski i polski zostały dopuszczone jako wykładowe w szkołach z programem dwuklasowym, miejskich, a także średnich z przewagą uczniów danej narodowości¹³. W tym okresie w Wilnie uzyskano również wolność zebrań, zaczęły się odbywać procesje religijne i miały miejsce wolne wybory do rady miejskiej miasta, w której znaleźli się także Polacy¹⁴. Wśród działaczy oświatowych i kulturalnych pojawiły się próby zakładania polskich szkół elementarnych, średnich i zawodowych. Głośno domagano się wprowadzenia do szkół nauki języka polskiego, historii i geografii Polski oraz polskich podręczników¹⁵. W Wilnie pracę oświatową rozpoczęła legalna organizacja kulturalno-oświatowa o nazwie Towarzystwo „Oświata”¹⁶. Rosyjskie deklaracje, dotyczące wolności nie zostały dotrzymane. Już od 1908 roku zabroniono używania języka polskiego podczas zebrań, nie dopuszczono do nauczania w języku polskim, a w nauce religii narzucono język rosyjski¹⁷. Organizacje oświatowe zmuszone zostały do prowadzenia działalności w sposób tajny, w konspiracji nauczali również polscy nauczyciele. Taka sytuacja miała miejsce aż do sierpnia 1915 roku¹⁸.

W guberni wileńskiej według polskich źródeł, zanalizowanych przez Stefanię Walasek, liczba ludności polskiej w 1909 roku wynosiła 854 966 osób, co stanowiło 47,1% ogółu zamieszkujących gubernię¹⁹, w samym Wilnie mieszkało 77 585 Polaków (37,8% ogółu mieszkańców)²⁰. Według rosyjskich statystyk udział Polaków w wielonarodowej społeczności guberni wileńskiej wyniósł w 1909 roku – 15,5%,

⁷ „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1980, nr 1, s. 93–100.

⁸ J. Kazlauskaité, *Vilniaus periodiniai leidiniai 1760—1918: bibliografinė rodyklė*, Vilnius 1988, s. 114.

⁹ M. Jackiewicz, *Książka i prasa na Ziemi Wileńskiej: drukarnie, wydawnictwa, księgarń, biblioteki, czasopisma XVI w. – 1945 r.*, Bydgoszcz 2008.

¹⁰ P. Dąbrowski, *Prasa narodowa w Wilnie w latach 1905-1918*, „Gdańskie Studia Prawnicze” T. 15 (2006), s. 257–276.

¹¹ R. Jurkowski, „*Kurier Litewski*” w latach 1905-1907, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1983, nr 1, s. 79–106.

¹² S. Walasek, *Polska oświata w guberni wileńskiej w latach 1864–1915*, Kraków 2002, s. 12.

¹³ Tamże, s. 105–106.

¹⁴ Tamże, s. 106.

¹⁵ Tamże, s. 106–107.

¹⁶ Tamże, s. 113.

¹⁷ Tamże, s. 107.

¹⁸ Tamże, s. 12.

¹⁹ Tamże, s. 42.

²⁰ Tamże, s. 43.

a w 1914 – 30,5% (572 360 osób)²¹. W Wilnie polska młodzież uczyła się w rosyjskich gimnazjach. W roku szkolnym 1913/1914 funkcjonowało tam sześć męskich szkół średnich i tyle samo żeńskich²².

Środowiska polskie dążące do kształcenia młodzieży w duchu patriotycznym, wprowadzenia haseł pozytywistycznego i postpozytywistycznego wychowania do programu edukacji, docierały do młodzieży poprzez wydawnictwa prasowe.

„Pobudka” należała do jednego z jedenastu tytułów polskiej prasy dla młodzieży wydawanej w Wilnie po 1905 roku. Była periodykiem najdłużej ukazującym się na rynku wydawniczym, przetrwała siedem lat. Pozostałe tytuły wileńskiej prasy: „Anioł Stróż. Opiekun Dzieciątka”. Dodatek „Przyjaciela Ludu” (1906–1910) „Czerwony Sztandar” (1905–1906), „Jutro” (1911), „Konarski” (1907), „Młoda Myśl” (1906), „Młodzież Polska Narodowa i Postępowa” (1910), „Trąba” (1901), „Pogoń” (1905–1906), „Świt” (1916), „Nasza Grządka” (1911–1915) – charakteryzowała krótka żywotność na rynku prasowym.

„Pobudka”, z podtytułem „Czasopismo dla młodzieży polskiej”, założona została przez Leona Perkowskiego (1853–1925) – znanego wileńskiego złotnika. Była miesięcznikiem, ale ukazywała się nieregularnie w postaci podwójnych, a nawet potrójnych numerów. Należała do pism reprezentujących kierunki zachowawcze. Zenon Kmiecik zauważa, że „Pobudka” *pozostając pod silnym wpływem miejscowej endencji, [wyrażała] gotowość współpracy z tymi organizacjami młodzieżowymi, które deklarowały solidaryzm klasowy*²³. Dodając, że pod względem ideowym zbliżona była do warszawskiego „Prądu”, redagowanego przez Adama Lacha Szymańskiego i Tadeusza Błazejewskiego²⁴.

Rolę redaktora odpowiedzialnego pełnił wspomniany wyżej Leon Perkowski, a funkcję wydawcy – według informacji podanej w „stopce” redakcyjnej – Wacław Łastowski. Wydanie pierwszego numeru w kwietniu 1908 roku spowodowało kłopoty. Cenzura w opublikowanych wówczas artykułach *Nasze zadania, Uniwersytet Wileński* oraz wierszu *Hasła* dopatrzyła się czynów buntowniczych. Numer został skonfiskowany, a Leonowi Perkowskiemu wytoczono proces²⁵. Wileńska Izba Sądowa uniewinniła wydawcę, jednak prokurator w trybie odwoławczym przekazał sprawę do senatu. Dopiero w lutym 1910 roku Leonid Powłockij ponownie wygrał proces na korzyść Leona Perkowskiego²⁶. Od 1909 roku pismo jako redaktor i wydawca podpisywał Leon Perkowski, od numeru 6 z 1912 roku syn Leona – Mieczysław Perkowski.

Redakcja i administracja miesięcznika dla młodzieży mieściła się w Wilnie przy ul. Botanicznej. Druk miał miejsce początkowo w drukarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie (1908–1911), następnie w firmie Witolda Kopcia w Wiedniu (1911–1912) i „Znicz” (od 1912) w Wilnie. Z pismem współpracowali Zdzisław Kleszczyński²⁷,

²¹ Tamże, s. 43-44

²² Tamże, s. 110

²³ Z. Kmiecik, *Prasa młodzieżowa w zaborze rosyjskim po rewolucji lat 1905–1907*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” (1979) t. XVIII, z. 4, s. 54.

²⁴ Tamże.

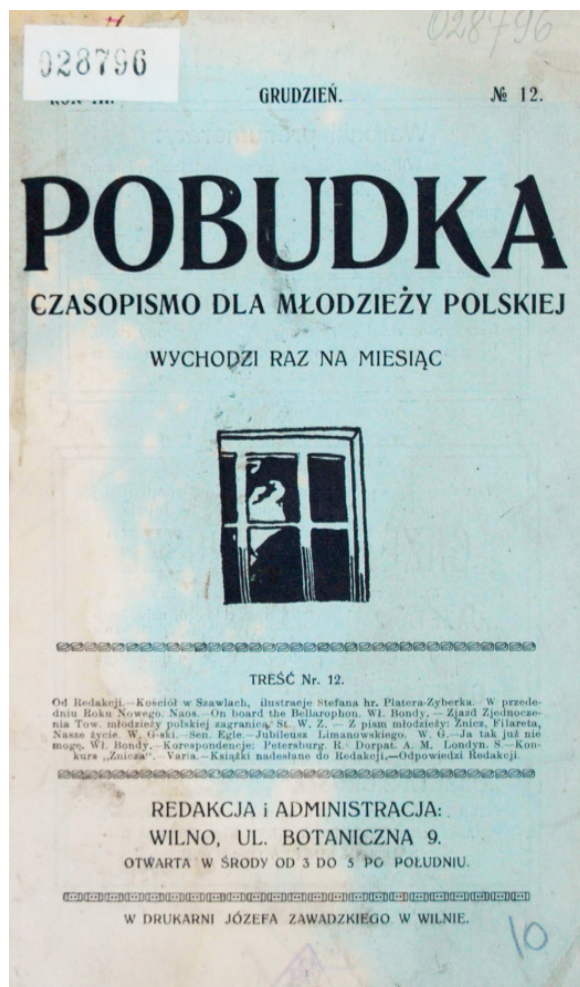
²⁵ W. Wołkowski, *Opowieści z dawnego Wilna (3). Sklep i zakład Leona Perkowskiego* [online] W: Wilnoteka. Polski portal na Litwie <http://www.wilnoteka.lt/pl/artukul/opowieści-z-dawnego-wilna-3-sklep-i-zakład-leona-perkowskiego> [dostęp: 15.06.2017].

²⁶ Tamże; *Sprawa „Pobudki”*, „Pobudka” 1910, nr 3, s. 28.

²⁷ W nr 9 z 1913 w rubryce *Varia* na s. 21 odnotowano: *Zdzisław Kleszczyński współpracownik naszego pisma uzyskał na konkursie „Tygodnika Ilustrowanego” pierwszą nagrodę za*

Wanda Niedziałkowska (która debiutowała tutaj wierszem *Ave Caesare* w 1911 roku), Władysław Bondy. Redakcja pisała:

od pierwszej chwili istnienia obdarzyli „Pobudkę” zaszczytną przyjaźnią swoją wielkie duchy Konopnickiej i Orzeszkowej. Do redakcji nadchodziły życzliwe listy profesora Tadeusza Korzona i doktora Juliusza Stelli-Sawickiego²⁸.

Fot. 17. Fot. Karty tytułowej czasopisma „Pobudka” (1910, nr 12) za zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie.

Periodyk posiadał okładkę zaopatrzoną w winietę składającą się z tytułu drukowanego dużymi literami i podtytułu. Poniżej umieszczono grafikę przedstawiającą

wiersz o ks. Józefie. Pan Adam Grzymała Siedlecki jeden z najwybitniejszych krytyków dzisiejszych nazwał laureata poetą niepospolitej miary.

²⁸ W przededniu nowego roku, „Pobudka” 1910, nr 12, s. 2.

dłoń pukającą w zamkniętą okiennicę oraz podawana była treść aktualnego numeru. Nad winiętą ulokowano datację numerów.

Drugą, trzecią i czwartą stronę okładki wypełniały reklamy, w szczególności tytułów prasowych (m.in.: „Zorzy Wileńskiej”, „Sztuki Brązowniczej i Złotniczej”, „Gońca Wileńskiego”, „Kuriera Litewskiego”, „Biesiady Literackiej”, „Steru”, „Nowego Sztandaru”, „Szkoły”, „Rodziny i Szkoły” z dodatkiem naukowym „Wiedza i Praca”, „Łan Młodzieży”, „Gazety Warszawskiej”, „Przeglądu Filozoficznego”, „Krytyki”, „Wiadomości Ilustrowanych”). Karta tytułowa przynosiła winiętę, różniącą się od tej na okładce o dodane motto: *Młodości ty nad poziomy wzlatuj! Adam Mickiewicz*. Poniżej redakcja zamieszczała artykuł wstępny.

Pismo posiadało paginację w obrębie danego numeru, a objętość wahała się od 24 do 60 stron. Nie wyróżniało się pod względem graficznym, publikacje oddzielane były prostymi kreskami, dla wyróżnienia tytułów bądź fragmentów tekstu redakcja używała wersalików i kursywy. W piśmie poza jednym wyjątkiem, kiedy w numerze 12 z 1910 roku opublikowano zdjęcia Stefana Plater-Zyberga nie zamieszczano materiału ilustracyjnego. Prace artysty wydrukowane zostały na papierze kredowym i przedstawiały: kościół w Szawlach, bożnice w miasteczku Kielmy w ziemi kowieńskiej, stary spichrz w majątku Kurtowiany, krzyże na starym cmentarzystku we wsi Pociżki pow. szawelski, przydrożną kapliczkę w parafii kurtowiańskiej, chlew w połączeniu ze stodołą w pow. rosieńskim. Były to fotografie nagrodzone w krajoznawczym konkursie „Pobudki”.

Pismo można było nabyć w drodze prenumeraty, której warunki podawano w każdym numerze. Redakcja nie umieszczała informacji o cenie pojedynczego numeru, prawdopodobnie był on możliwy do nabycia w administracji w Wilnie bądź w składzie głównym „Pobudki” w księgarni L. Lisowskiej przy Alejach Jerozolimskich 29 w Warszawie.

Celem pisma Leona Perkowskiego było w świetle deklaracji programowej rozbudzenie żywego ruchu ideowego i skierowanie serc i umysłów do określonych celów²⁹. *Obudzenie pewnej kategorii młodzieży polskiej ideałów, bez których rozwój fizyczny, moralny i moralny jako postawy dalszej pracy nie darzą się pomysłem*³⁰. Pisano:

Mamy tysiące młodzieży kształcącej się w szkołach obcych, puszczonej samopas na wszelkie wpływy bądź dobre, bądź też najgorsze wydające owoce tak dla życia indywidualnego, jak współzycia zbiorowego. Nasza młodzież wychowana jest w atmosferze obojętności a nawet pogardy dla kultury i tradycji ojczystej pędzona jak stado małych przestępców (za winy ojców) w objęcia bardzo szkodliwych dla rozwoju narodowego zasad i pojęć. Pozbawiona jest (...) zainteresowania starszego pokolenia. (...) „Pobudka” jako pismo przeznaczona dla umocnienia sprawy młodzieży polskiej na Litwie wytrwale dążyć będzie do tego by wśród młodzieży obudzić ruch, który wreszcie skłoni starsze pokolenie do zająć się jej sprawami przyszłości i wychowania³¹.

²⁹ *Od Redakcji*, „Pobudka” 1908, nr 5, s. 1.

³⁰ *Doniosła sprawa*, „Pobudka” 1909, nr 12, s. 1

³¹ Tamże, s. 1-6.

W 1913 roku redakcja w odpowiedzi na wzmiankę o „Pobudce” opublikowaną w dodatku do „Dziennika Petersburskiego” – „Głos Młodych” i na pytanie *komu i po co właściwie potrzebne jest takie pismo* napisała:

Nie jesteśmy organem działaczy narodowo-demokratycznych ani organem dyskusyjno-literackim, jesteśmy od początku swego istnienia pismem młodzieży polskiej, bez specjalnej pieczętki i nalepki partyjnej. Staramy się w miarę naszych sił oświetlać i pogłębiać różnorodne i skomplikowane zagadnienia naszego bytu narodowego z uwzględnieniem wszystkich odcieni myśli i kierunku. Zadaniem naszym jest utrzymać kontakt pomiędzy większymi skupiskami młodzieży w kraju za pomocą wymiany myśli i korespondencji, celem obudzenia żywego ruchu umysłowego. Pięcioletnie istnienie „Pobudki” i wzrastająca popularność tego organu, przekonywa nas, że cel swój osiągamy. Po zamęcie ideowym, jaki nastąpił w okresie porewolucyjnym, postępuje w ostatnich latach konsolidacja ideowa, która w »Pobudce« znajduje swój wyraz.

Przyjacielem i współpracownikiem naszym jest każdy, kogo ożywia miłość do kraju i wiara w przyszłość³².

Układ wewnętrzny pisma przedstawiał się następująco: kolumna pierwsza przynosiła zawsze artykuł wstępny, najczęściej poświęcony problemom wychowania i sprawom społecznym, kolejne strony zawierały teksty literackie (poezję i prozę), publikacje popularyzujące wiedzę historyczną (z zakresu dziejów Polski i historii piśmiennictwa) oraz kulturę, dalej zamieszczano korespondencję z życia uczniów i studentów polskich kształcących się w kraju i za granicą, przeglądy czasopism młodzieżowych, recenzje książek. Sporadycznie publikowano materiały z zakresu ekonomii czy religii. Spośród stałych działów i rubryk tematycznych wymienić należy: *Exlibris*, *Książki nadesłane do redakcji*, *Korespondencje*, *Varia*, *Korespondencja stylistyczna*, *Zmarli*, *Z kroniki żałobnej*, *Odpowiedzi redakcji*, *Z pism młodzieży*.

Największą część łamów wileńskiego pisma zajmowały w kolejności problemy wychowania i szkolnictwa oraz wiadomości kronikarskie, na dalszym planie znalazły się tematy z dziedziny kultury czy literatury. Blok zróżnicowanych tekstów literackich zwiększył się w 1912 roku, kiedy redakcję pisma objął Mieczysław Perkowski. Publikowanie szkiców literackich, obrazów z dziejów ojczytych łączyło się z dążeniami redakcji do edukacji młodego czytelnika. Świadomie zamieszczano teksty o Janie Kochanowskim (E. Orzeszkowa, *O Janie Kochanowskim. Drobny szkic* nr 3 z 1910), Zygmuncie Krasińskim (*Kilka słów o Krasińskim* nr 3/4 z 1908). Obszerne sprawozdanie poświęcono wykładowi Ignacego Chrzanowskiego na temat literatury polskiej³³ (nr 10 z 1911) i komentarzowi do tekstu autorstwa Józefa Siemieńskiego (*Dlaczego patriotyzm jest najwybitniejszą cechą literatury?* nr 10 z 1911). Podkreślano, że bogactwo myśli zawartych w pracy Chrzanowskiego powinno być znane młodzieży polskiej. Często publikowano utwory poetyckie Władysława Bondego, Mieczysława Protesta, Władysława Krzaczynskiego, Zdzisława Kleszczyńskiego, Wandy Niedzielskiej. Popularyzacji piśmiennictwa wśród młodzieży służyły wymienione wyżej rubryki – *Ex libris* i

³² Socha, *Odpowiedź „Głosowi Młodych”*, „Pobudka” 1913, nr 9, s. 8.

³³ I. Chrzanowski, *O literaturze polskiej*. Wykład wstępny, wygłoszony w Uniwersytecie Jagiellońskim 30 maja 1910.

Książki nadesłane do redakcji. Polecano m.in.: Janusza Korczaka, *Dziecko salonu* (Warszawa, 1906)³⁴; *Wiek XIX. Sto lat myśli polskiej*, t. 1–5, pod redakcją Bronisława Chlebowskiego, Ignacego Chrzanowskiego, Henryka Gallego, Gabryela Korbuta i Stanisława Krzemińskiego T. (Warszawa 1906–1910); Stanisława Maykowskiego, Anhelli w świetle badań najnowszych (Lwów 1909)³⁵, Friedricha Wilhelma Foerster, *Seksualną etykę i pedagogikę* (Warszawa 1911); Cecylii Boguckiej i Cecylii Niewiadomskej, *Nasi pisarze, ich życie i dzieła (krótki zarys dziejów piśmiennictwa polskiego)* (Warszawa 1911); I. Krasickiego, *Pan Podstoli* (Warszawa 1910) oraz *Mikołaja Doświadczyńskiego Przypadki*. Ze wstępem i objaśnieniami Kazimierza Króla (Warszawa 1910)³⁶; Jana Kucharzewskiego, *Czasopiśmiennictwo polskie wieku XIX w Królestwie, na Litwie i Rusi oraz na emigracji* (Warszawa 1911)³⁷, Adama Karpowicza, *Skarga* (Wilno, 1912)³⁸.

Osobny problem to prasa anonsowana w wileńskim piśmie. Oceniano i zachęcano młodzież do lektury prasy dla młodzieży. Zamieszczano przeglądy treści nowo powstałych tytułów tej grupy czasopism. Wśród przedstawianych periodyków w rubryce *Z pism młodzieży* można wymienić: krakowski „Znicz”, któremu zarzucano brak umiejętności kształtowania ideowego młodzieży, z Poznania „Filaretę” i „Brzask”, petersburskie „Nowe Życie” – pismo to według „Pobudki” *posiadało bardzo wyraźne zabarwienie i świadczyło o silnym wpływie środowiska i umysłowości rosyjskiej na pewną grupę młodzieży*³⁹, lwowskiego „Skauta” i warszawską „Drużynę” i „Ruń”. Obok pism młodzieżowych polecano krakowski „Poradnik Językowy” Romana Zawilińskiego⁴⁰.

Redakcja dążyła do popularyzacji dziejów ojczystych. Na uwagę zasługuje: artykuł *Z litewskiej przeszłości* (nr 5, 1908); podana za dziennikami krakowskim odezwa w sprawie obchodów pięćsetnej rocznicy bitwy pod Grunwaldem (nr 6 z 1910); praca Tadeusza Korzона zatytułowana *Horodło 1413–1913* (nr 5, 1913) oraz szkic poświęcony księciu Józefowi Poniatowskiemu (nr 7/8, 1913). Przybliżano i gloryfikowano postawy Polaków przeciw działaniom zaborców. W 1911 roku zamieszczono w piśmie wspomnienie poświęcone strajkowi uczniów i ich rodziców we Wrześni (1901–1902) pisano:

Bliższe wniknięcie w sprawę przekonywa nas, że o stanowczej postawie mieszkańców Wrześni zdecydowało uświadomienie narodowe, wyraźne poczucie koniecznej obrony swoich praw wobec wroga, którego zapędów antypolskich nie powstrzyma pokorna uległość. Podkreślić tu należy i tą okoliczność, że w tym procesie występuje nie inteligencja, nie szlachta, ale lud, ubogi i nieoświecony rzemieślnik. W zakrzępych duszach poznaniaków budzi się świadomość – nie ta od święta, ale na codzienne walki o prawa narodowe⁴¹.

³⁴ *Ex libris*, „Pobudka” 1908, nr 3–4, s. 48.

³⁵ *Ex libris*, „Pobudka” 1910, nr 2, s. 25–26.

³⁶ *Książki nadesłane do redakcji*, „Pobudka” 1910, nr 12, s. 34.

³⁷ *Ex libris*, „Pobudka” 1911, nr 10, s. 25.

³⁸ *Książki nadesłane do redakcji*, „Pobudka” 1912, nr 4, s. 31.

³⁹ W. G-ski, *Z pism młodzieży*, „Pobudka” 1910, nr 12, s. 4.

⁴⁰ K. Appel, *Język polski*, „Pobudka” 1913, nr 1–3, s. 14.

⁴¹ W. G-ski, *W dziesięcioletnią rocznicę gwałtu we Wrześni*, „Pobudka” 1911, nr 5, s. 10.

Z zakresu szeroko pojętej kultury i sztuki pojawiły się teksty poświęcone teatrowi wileńskiemu (*Nasz teatr a młodzież* nr 3/4 z 1908) oraz postaci Nuny Młodziejowskiej-Szczurkiewiczowej – polskiej aktorce i dyrektorze teatru w Wilnie w latach 1906–1910 (nr 3 z 1910).

Przedruków dokonywano z prasy polskiej informacyjnej, młodzieżowej i pedagogicznej, w tym m.in. z: „Gońca Częstochowskiego”, „Gońca Wileńskiego”, „Gwiazdki Cieszyńskiej”, „Brzasku”, „Rodziny i Szkoły”.

Największą część łamów wileńskiego periodyku dla młodzieży zajmowały zagadnienia związane z wychowaniem i oświatą. Dyskusję na problemami wychowawczo-opiekuńczymi podejmowała na łamach „Pobudki” często sama młodzież. Redakcja zamieszczała materiały autorstwa przedstawicieli młodego pokolenia, będące wyrazem ich stanowiska wobec postaw i zachowania swoich i rówieśników. Młodzież ukazywała jak pojmuje młodość. Pisała, czego oczekuje od rodziców, starszego pokolenia w procesie kształtowania właściwego stanu świadomości młodych. Donosiła, jak odbiera proces formowania świata wartości w swoim wychowaniu.

W piśmie wyróżnić można było kilka podstawowych wątków tematycznych oscylujących wokół problemów wychowawczo-oświatowych: rozważania na temat pożądanych u młodzieży postaw i zachowań, kwestii samokształcenia, szkolnictwa wyższego i średniego oraz zagadnienia wykształcenia kobiet. Treści, przynoszące refleksje, a niekiedy dyskusje na temat pożądanych postaw, wartości i uporządkowania świata według określonego wzorca zawierały model wychowawczy. W jego koncepcji autorzy publikacji wileńskiego pisma poszukiwali odpowiedzi na pytania, jak należy kształtować właściwy stan świadomości młodego człowieka. Istotna w tym procesie była rola „starszych”, jak i młodzieży. Propagowano przede wszystkim odrodzenie polskości.

Podkreślano, że tożsamość narodową wyznacza język, który jest skarbem każdego narodu, podstawą jego narodowego istnienia. Język w świetle publikacji prasowych jest świadectwem kultury i umysłu. Stąd liczne odezwy i apele „Pobudki” o naukę języka polskiego, o potrzebę znajomości języka ojczystego. Wielokrotnie zaznaczono, że należy o mowę ojczystą walczyć, kochać ją. Krytykowano, że polska młodzież w Wilnie nie korzysta z lekcji języka polskiego. Młodych Polaków z Wilna porównywano z rówieśnikami z innych dzielnic, gloryfikując poświęcenie i patriotyzm tych ostatnich. Kresowiakom zarzucano obojętność wobec dziedzictwa narodowego. Pisano:

rodzice wasi pochylą czoła we wstydzie, bo gdy oni znosili męki za język polski, wy się lenicie poświęcić dwie godziny tygodniowo na jego naukę. Ich zatrzymywano za opór na rok drugi w klasie – wy się nie uczycie mowy rodzinnej ponieważ wam to stopni nie psuje (...). Nie dorównujecie działwie warszawskiej, Galicji i Poznańskiego. Można zawołać za Władysławem Syrokomlą: I wstyd mi, że jestem Litwinem, bo Polacy na Litwie dopuszczają się zdrady względem skarbów najdroższych narodu. (...) I tem się wyróżnili od dzieci i młodzieży Galicji, Poznańskiego, Królestwa Polskiego. Młodzieży Polska! Toś się nie zastanowiła, jak straszną hańbą okrywasz siebie, rodziców, wychowawców, Litwę ukochaną. Ty przejrysz, ty się poprawisz. (...) Wyście bardziej zgrzeszyli bezmyślnością i lenistwem niż złą wolą⁴².

⁴² Nauczycielka, *Odezwa do młodzieży polskiej*, „Pobudka” 1908, nr 3–4, s. 25–26.

Winą za brak znajomości języka polskiego przez polską młodzież obarczono na łamach pisma także rodziców. Zarzucano o brak troski i walki o język polski w szkołach:

Młodzież się nie uczy języka własnego, a starsi nie umieją znaleźć środków, aby pragnący uczyć się mowy Ojców mogli to uczynić – mają je atoli gdy idzie o przyjemności. Młodzież ucieka spod sztandarów narodowych⁴³.

W 1911 roku pismo odniosło się do Odezwy z 1906 roku podpisanej przez Związek Pracy Narodowej w kwestii języka polskiego w szkołach⁴⁴. Pisano, że na powyższą odezwę zareagowali jedynie rodzice szkół miejskich. Ich delegaci udali się do kuratora wileńskiego domagając się reformy i wprowadzenia wolności religijnej, wykładu języka polskiego, historii Polski i Litwy bez dodatkowych opłat w języku polskim, usunięcia podręczników i książek przedstawiających w fałszywym świetle fakty historyczne, wprowadzenia książek polskich do bibliotek szkolnych, prawa dla Polaków do zajmowania posad nauczycielskich w szkole miejskiej i utworzenia komitetów rodzicielskich. Wywalczyli zgodę na płatne lekcje języka polskiego i utworzenie komitetów rodzicielskich. Postawa rodziców wpłynęła na poprawę sytuacji w szkołach wileńskich, ale wiele pracy wymagała zmiana warunków nauki Polaków na prowincji⁴⁵.

Redakcja pisma chciała, by polska młodzież nie tylko znała język ojczysty, ale i doskonalila znajomość mowy ojczystej, posługiwała się poprawną polszczyzną. Czytelnikom polecała podręczniki do nauki i doskonalenia języka. Na łamach „Pobudki” powstała rubryka *Korespondencja stylistyczna*, która miała pomóc w tym zakresie⁴⁶. Czytelnicy nadesłali do redakcji prace literackie, które następnie były sprawdzane pod względem ortograficznym, stylistycznym i gramatycznym. O niedociągnięciach i błędach językowych redakcja informowała na łamach pisma.

Obecny w „Pobudce” postulat odrodzenia polskości, jako element wykształcenia właściwych zachowań młodzieży, redakcja realizowała również głosząc potrzebę poznania przeszłości własnego narodu, jego potrzeb. W świetle wypowiedzi prasowych, aby właściwie wychować młodzież konieczna była nauka historii i geografii Polski. Podkreślano, że młodzi Polacy muszą znać dzieje ojczyste, literaturę polską a także życiorysy wielkich Polaków, którzy powinni stanowić wzór i autorytet dla młodzieży. Pisano:

u nich szukajmy pomocy i pogłębienia w nas tej lepszej części naszej duchowej treści, którą ludzie dojrzali słusznie młodzieńczym zapałem nazywają. Poznajmy wieszczów narodowych, uczmy się od wielkich mężów stanu złotego, czytać Kazania Sejmowe, a zrozumiemy wtedy jakimi musimy się stawać. Trzeba sobie umieć spojrzeć prosto w oczy i zapytać czy tej przeszłości godzien jestem, czy żyjąc tak jak żyje, mogę z siebie wydobyć moje najlepsze siły i czy

⁴³ A. Hermanówna, *U schyłku roku*, „Pobudka” 1909, nr 12, s. 16.

⁴⁴ *Język polski w szkołach*, „Pobudka” 1911, nr 4, s. 1.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Redakcja, *Odezwa do czytelników*, „Pobudka”, 1909 nr 12, s. 41.

staram się moje wszystkie władze umysłowe i charakteru doprowadzić do ich możliwie najwyższego doskonalenia⁴⁷.

Wyróżnikami postaw i zachowań młodzieży, według materiałów prasowych „Pobudki” była praca nad sobą, nad intelektem i charakterem. Dążenie do osiągnięcia harmonii między myślą a czynem. Praca nad sobą miała pomóc młodym Polakom pomóc wybrać właściwą drogę w życiu i nie ulegać wpływom obcych kultur. Zadaniem starszego pokolenia była właściwa troska o wykształcenie pożądaných postaw: zamiłowania do pracy, piękna, dobrego i prawdy. Podkreślano w piśmie, że młodzież nie może cechować obojętność i dbałość o dzień codzienny. Propagowano pracę społeczną. Redakcja pisma zwracała także uwagę na problem alkoholizmu⁴⁸. Krytykowano negatywne cechy młodzieży, które należy zwalczać, w szczególności bierność, obojętność i nałogi.

Środkami pomocnymi w kształtowaniu pożądaných postaw i zachowań miało być samokształcenie. Autorzy publikacji prasowych „Pobudki” uważali, że nauka dziejów ojczystych i wiedza z zakresu przyrody dostarczy *samoukowi ewolucyjny pogląd na świat*, a świadomy stosunek do społeczeństwa jest zgoła niemożliwy bez znajomości historii ojczystej⁴⁹. W piśmie publikowano wytyczne, dotyczące właściwie prowadzonej pracy w zakresie poznania dziejów ojczystych⁵⁰. Nauka powinna być gruntowna, krytyczna, traktowana przez uczących się w sposób porównawczy. Poznając dzieje ojczyste młody człowiek powinien stosować metody pragmatyczno-syntetyczne. Z materiału historycznego należało tworzyć łańcuch, w którym każde ogniwo jest skutkiem poprzedzającego i zarazem przyczyną następnego⁵¹. Na łamach „Pobudki” zamieszczano wykazy literatury do nauki historii Polski. Spisy te uporządkowane były według wieku czytelnika. Polecano prace: Józefa Chociszewskiego, *Historia Polski*; Władysława Grzymałowskiego, *Dzieje Polski i narodu polskiego w krótkim zarysie dla użytku młodzieży*; Stanisławy Pisarzewskiej, *Zarys dziejów Polski*; Władysława Smoleńskiego, *Dzieje narodu polskiego*; prace Stanisława Kutrzeby; młodszym samoukom książki Kamili Chołoniewskiej, Heleny Olszy, M. Witkowskiej i M. Kulikowskiej. Czytelników zachęcano do nauki i poznania przyrody, geografii i zabytków kraju, zamieszczając obszernie wytyczne do prowadzenia badań krajoznawczych⁵². Opublikowano kwestionariusze, jak inwentaryzować zabytki odległej przeszłości (opracowane przez Wandalina Szukiewicza), zabytki malarstwa, dla badaczy kościołów, regulaminy do prac ludoznawczych (autorstwa Oskara Kolberga i Adriana Baranieckiego), plany opisu jednostki gospodarczej, kwestionariusze w sprawie ochrony zabytków przyrodniczych w kraju. Informowano w jaki sposób właściwie prowadzić badania z zakresu ekonomii⁵³. Samokształcenie z dziedziny wiedzy ekonomicznej uważano za obowiązek młodych Polaków. Uważano, że powinno ono być

⁴⁷ Z. Brona, *Trochę pracy nad sobą*, „Pobudka” 1908, nr 3–4, s. 28–30.

⁴⁸ *Alkoholizm w szkole*, „Pobudka” 1908 nr 3–4, 40–43; *Przepijemy Polskę!*, „Pobudka” 1911, nr 5, s. 28.

⁴⁹ J. Z. K., *Myśl o samokształceniu*, „Pobudka” 1910, nr 6, s. 10.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże.

⁵² *Wskazówki do badań krajoznawczych*, „Pobudka” 1910, nr 6, s. 17–54.

⁵³ J. R., *Uwagi o badaniu stanu ekonomicznego kraju*, „Pobudka” 1909, nr 12, s. 16–21.

systematyczne, planowe i uwzględniające właściwe metody badawcze. Przedstawiono propozycje studiów o stanie ekonomicznym kraju, na przykładzie Litwy i Białej Rusi, zachęcając do napisania na ten temat referatu. Samouk winien podzielić materiał na szereg logicznie powiązanych zagadnień i poszukiwać odpowiedzi na podstawowe pytania badawcze (od czego zależy stan ekonomiczny, jakość i ilość wytwórcza kraju, charakter wwożonych towarów, podział pracy ludności). Źródła zaproponowane przez pismo to przede wszystkim rządowe wydawnictwa statystyczne⁵⁴.

Redakcja ogłaszała konkursy z wiedzy historycznej i krajoznawczej, w których zachęcała do wykorzystania materiałów i wskazówek do prowadzenia badań, opublikowanych później na łamach pisma. Pierwszy konkurs dotyczył badań krajoznawczych. Młodzież nadsyłała opisy miejsc historycznych, przysłowia, legendy wykopalska i fotografie. Nagrodzono wówczas, wspomniane wcześniej zdjęcia fotograficzne Stefana Plater-Zyberga. Temat kolejnego konkursu brzmiał: *Bitwa Grunwaldzka jej przyczyny i skutki oraz pogląd ideowo-społeczny na nią w pięćsetną rocznicę* (ogłoszony w nr 3 z 1910). Redakcja tak pisała o jego wynikach:

Z uznaniem zwłaszcza podnieść musimy, iż tym razem czynnie stawiała się do apelu nie tylko młodzież z Królestwa ale i młodzież z Litwy, na ogół mniej rzutka i mniej uświadomiona kulturalnie. Nie pozostały więc bez echa nawoływania nasze do poważniejszej prasy umysłowej w czasie wolnym od zajęć obowiązkowych, co pozwala nam wnosić, iż w przyszłości w tym kierunku dzieć się będzie jeszcze lepiej. O ile chodzi o jakość wypracowań nadsyłanych to chociaż panuje pod tym względem niemi wielka różnorodność, chociaż niektóre świadczą o sumiennym przejściu się autorów tematem i odnośną literaturą historyczną, jednak żadne nie zostało wykonane bez poważnych usterek. Zwłaszcza uderza nader przykro ta okoliczność, iż wszystkie bez wyjątku zawierają stosunkowo znaczną liczbę błędów ortograficznych i językowych. (...) Uczestnicy konkursu winni byli złożyć faktyczne dowody swego umiłowania tej mowy, która rozbrzmiewała niegdyś w tryumfalnej pieśni „Bogurodzica” na polach Grunwaldzkich. Stąd sąd konkursowy ze względu na błędy nie uznał za możliwe żadnej z prac zalecić do nagrody I-iej⁵⁵.

Inne błędy, które dostrzegła redakcja dotyczyły zbyt jednostronnego ujęcia tematu, braku zrozumienia wartości naukowej prac historycznych z jakich się korzystało, braku wykazu źródeł. Ostatni konkurs „Pobudki” miał na celu rozbudzenie wśród młodzieży zainteresowania ziemią ojczystą. Jego wyniki redakcja podała w nr 6 pisma z 1913 roku. Nagrodzona wówczas została praca *Z parafii Bogusławskiej*. Godło konkursowe, którym została podpisana brzmiało: *A czy znasz ty bracie młody twoje ziemie*. Redakcja zamieściła obszerną recenzję dysertacji, zaznaczając, że jej autor położył główny nacisk na studia ludoznawcze i statystykę ekonomiczną. Uznała, że inne prace nadesłane na konkurs to bezwartościowe kompilacje, które ani pod względem treści, ani formy nie zasługują na uwagę.

Na łamach „Pobudki” obecne były także zagadnienia dotyczące wykształcenia kobiet. Wielokrotnie zamieszczano publikacje prasowe traktujące o obowiązkach kobiet. Dzielono je na powinności względem rodziny, społeczeństwa i wobec samej

54 Tamże.

55 *II Konkurs Bitwa Grunwaldzka jej przyczyny i skutki oraz pogląd ideowo-społeczny na nią w pięćsetną rocznicę*, „Pobudka” 1911, nr 5, s. 1–7.

sobie. Autorami tekstów często były kobiety. To młodzież żeńska apelowała do koleżanek, krytykując je i zwracając uwagę, że młodzież męska w Wilnie „stoi wyżej duchowo od nich”⁵⁶. Zarzucano młodym kobietom brak znajomości literatury i historii ojczystej, obojętność i bez troskę, która miała się przejawiać w umiłowaniu romanów francuskich i tańców⁵⁷. Apelowano:

Trochę dobrej woli koleżanki! Weźcie się do pracy, poświęćcie część swobodnego czasu na czytelną perel literatury naszej, a zdziwicie się żeście ich dotąd nie znały! (...) Przygotujmy się do przyszłości. Z myślą o niej kształćmy i uszlachetniajmy ducha! (...) My dzieci Polski mamy ten dług większy, niż córki innych krajów⁵⁸.

Piszząc o wykształceniu kobiet, nawiązywano do pracy Antoniego Karbowiaka *Młodzież polska akademicka za granicą 1905–1910*, w której autor który zarzucał kobietom brak przygotowania naukowego i *wyrobienia społeczno-moralnego*⁵⁹. Młodym kobietom polecano lekturę dzieł Ellen Key, Zofii Bukowieckiej oraz pismo „Ster”. Przenikały się hasła światopoglądu pozytywistycznego, mające na celu podniesienie świadomości kobiet i głosy koncepcji nowego wychowania, opartego na wszechstronnym i swobodnym rozwoju osobowości.

Poza apelami o pracę nad sobą, pewną grupę materiałów publikowanych w piśmie stanowiły krótkie teksty informujące o sytuacji kobiet. Pisano między innymi o warunkach kobiet pracujących w szkołach średnich, dążeniach studentek (w szczególności Uniwersytetu Jagiellońskiego) do równouprawnienia. Podawano też – bez komentarza – informacje prawne. Przykładowo opublikowano żądania kuratorów okręgów naukowych o składaniu przez dyrekcję opinii o wynikach działalności nauczycielskiej kobiet⁶⁰. Informowano kobiety o domach studenckich, stypendiach, możliwościach nauki w szkołach średnich i wyższych.

Kwestie szkolnictwa średniego i wyższego „Pobudka” poruszała w rubrykach: *Korespondencja* i *Varia*, jedynie sporadycznie publikowała szersze artykuły. W *Korespondencji* pismo zamieszało nadesłane do redakcji opisy sytuacji szkolnictwa z guberni wileńskiej, Królestwa, Poznańskiego, Galicji, a nawet z Europy i świata. *Varia* przynosiły zestawienia statystyczne na temat oświaty, drobne informacje dotyczące funkcjonowania szkół, rozporządzenia i wiadomości o działalności stowarzyszeń i organizacji młodzieżowych. Rubryki te wypełniały ostatnie strony pisma.

W rubryce *Korespondencja* odnaleźć można m.in. informacje o szkołach średnich: w Krakowie⁶¹, Piotrkowie⁶², Mińsku⁶³, na Wołyniu⁶⁴, w Słupsku⁶⁵, Kownie⁶⁶,

56 A. Hermanówna, *Posłannictwo kobiety w wychowaniu narodowym*, „Pobudka” 1910, nr 10, s. 13.

57 Tamże.

58 *Do koleżanek!*, „Pobudka”, 1909 nr 12, s. 6–10.

59 A. Hermanówna, *Smutne świadectwo*, „Pobudka”, 1911 nr 11, s. 4.

60 *Kobiety nauczycielkami w szkołach średnich*, „Pobudka” 1908, nr 5, s. 30.

61 *Kraków*, „Pobudka” 1908 nr 5, s. 23.

62 *Piotrków*, „Pobudka” 1908 nr 3/4, s. 44; *Z Piotrkowa*, „Pobudka” 1908, nr 5, s. 30.

63 *Mińsk*, „Pobudka” 1910, nr 10, s. 19.

64 *Wołyń*, „Pobudka” 1910, nr 12, s. 16.

65 *Ze Słupska*, „Pobudka” 1908, nr 3–4, s. 46.

66 *Kowno*, „Pobudka” 1909, nr 12, s. 42.

Warszawie⁶⁷, Smoleńsku⁶⁸, Suwałkach⁶⁹, Kaliszu⁷⁰, Petersburgu⁷¹, Dorpacie⁷², Łodzi⁷³ oraz szkołach wyższych, w szczególności Uniwersytecie Kijowskim, Petersburgu, Lwowskim, Jagiellońskim, Akademii Górniczej w Krakowie⁷⁴ oraz paryskiej Sorbonie⁷⁵, londyńskim Oxfordzie i Cambridge⁷⁶, uniwersytetach amerykańskich⁷⁷ (gdzie jak informowano w gronie studentów przeważały studentki, a kobiety pełniły funkcje nauczycieli akademickich). Korespondencję rozpoczynały informacje na temat życia młodzieży w danym miejscu, podawano statystykę dotyczącą struktury narodowościowej, pisano o ruchu samokształceniowym, aspiracjach młodych, kolejno charakteryzowano istniejące szkoły. Informację uzupełniano niekiedy treści o stowarzyszeniach młodzieżowych.

W *Variach* zamieszczano m.in.: statystyki szkolnictwa średniego w guberni wileńskiej⁷⁸, w Poznaniu⁷⁹, na Śląsku⁸⁰, szkół średnich i wyższych w Królestwie⁸¹, Galicji⁸², pisano o jubileuszach⁸³, poruszano kwestie czytelnictwa młodzieży⁸⁴. Donoszono o rozporządzeniach oświatowych⁸⁵. Od 1913 roku zamieszczano informacje na temat skautingu⁸⁶. Niekiedy zamieszczano ciekawostki z zakresu edukacji, przykładowo opisano możliwości zastosowania kinematografii w nauce szkolnej w Berlinie⁸⁷. Przedstawiono próby koedukacji na przykładzie szkół niemieckich⁸⁸. Publikowane doniesienia o sytuacji oświaty poszczególnych miast i regionów posiadały uporządkowaną strukturę treściową.

W piśmie zamieszczano listy uczelni działających w Anglii, Czechach, Chorwacji, Belgii, Francji, Niemczech i Szwajcarii. Informacje o możliwościach studiowania za granicą podawano za Zarządkiem Zjednoczonych Towarzystw Młodzieży Polskiej Zagranicą. Zabierano głos, gdzie młodzież polska powinna studiować.

⁶⁷ A. K., *Warszawa*, „Pobudka” 1910, nr 2, s. 21; *Warszawa*, „Pobudka” 1911, nr 11, s. 21.

⁶⁸ J. S-ki., *Smoleńsk oblicze Polonii*, „Pobudka” 1910, nr 6, s. 16.

⁶⁹ *Suwałki*, „Pobudka” 1908, nr 5, s. 23; *Suwałki*, „Pobudka” 1911, nr 5, s. 23.

⁷⁰ *Kaliszka szkoła handlowa*, „Pobudka” 1910, nr 2, s. 22.

⁷¹ *Petersburg*, „Pobudka” 1910, nr 12, s. 16.

⁷² *Dorpat*, „Pobudka” 1910, nr 12, s. 19.

⁷³ *Łódź*, „Pobudka” 1913, nr 1/2/3, s. 28–31.

⁷⁴ *Przeciwko Akademii Górniczej w Krakowie*, „Pobudka”, 1912 nr 6, s. 33; *O polską akademię górniczą*, „Pobudka” 1911, nr 5, s. 26.

⁷⁵ *Paryż*, „Pobudka” 1909, nr 12, s. 42.

⁷⁶ *Korespondencja*, „Pobudka” 1910, nr 12, s. 16.

⁷⁷ *Uniwersytety amerykańskie*, „Pobudka” 1909, nr 12, s. 47.

⁷⁸ *Szkolnictwo w guberni wileńskiej*, „Pobudka” 1909 nr 12, s. 46.

⁷⁹ *Spis w Poznaniu*, *Pobudka*” 1910, nr 10, s. 22; *Uczniowie polscy w Poznańskim*, „Pobudka” 1911, nr 5, s. 24.

⁸⁰ *Polskie szkolnictwo na Śląsku*, „Pobudka” 1912, nr 4, s. 29.

⁸¹ *Szkolnictwo ludowe w Królestwie*, „Pobudka” 1910, nr 6, s. 54; *Średnie szkoły polskie w Królestwie*, „Pobudka” 1911, nr 11, s. 27.

⁸² *Wszechnica Lwowska*, „Pobudka” 1909, nr 12, s. 47; *Uniwersytet Lwowski*, „Pobudka” 1910, nr 2, s. 22.

⁸³ *Jubileusz Uniwersytetu Kijowskiego*, „Pobudka” 1908, nr 2–4, s. 49.

⁸⁴ *Czytelnictwo wśród młodzieży*, „Pobudka” 1908, nr 2–4, s. 49.

⁸⁵ *Nowe projekty i rozporządzenia Ministerstwa Oświaty. W sprawie szkół handlowych*, „Pobudka” 1910, nr 2, s. 30.

⁸⁶ *Harcerstwo w zaborze austriackim*, „Pobudka” 1913, nr 5, s. 29; *Z ruchu skautów*, „Pobudka” 1913, nr 7–8, s. 24.

⁸⁷ *Zastosowanie kinematografii w nauce szkolnej*, „Pobudka” 1910, nr 2, s. 22.

⁸⁸ *Próby koedukacji w Niemczech*, „Pobudka” 1909, nr 12, s. 47.

Większą przychylnością redakcji cieszyły się studia odbywane na europejskich uniwersytetach:

Młodzież studiująca za granicą uczy się myśleć europejskimi kategoriami. Zapoznaje się z danym przedmiotem daleko gruntownie nie mogłaby uczynić na jakimkolwiek uniwersytecie rosyjskim. Dodać należy, że studia zagraniczne dzięki specjalnemu charakterowi uniwersytetów europejskich dają swoim słuchaczom metodę nauką, wyrabiającą przez to w nich umiejętność samodzielnego badania⁸⁹.

Pojawiała się też krytyka uczelni niemieckich, czy francuskich na rzecz podniesienia roli i znaczenia krakowskiego i lwowskiego uniwersytetu⁹⁰.

Niektórym instytutom i towarzystwom naukowym pismo poświęciło osobne artykuły. Przykładowo opisano Polską Szkołę Nauk Politycznych w Krakowie pod kierownictwem Michała Rostworowskiego⁹¹, Towarzystwo Pomocy Naukowej Młodych Polek im. J. J. Kraszewskiego w Krakowie⁹², Polskie Muzeum Szkolne we Lwowie⁹³.

Wileńskie pismo przekazywało młodzieży ideały wychowawcze oparte na solidaryzmie klasowym, przygotowało młodego człowieka do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym. Podkreślało, że należy się doskonalić poprzez naukę, pracę. Zabierało głos na temat wykształcenia kobiet. Młodym Polakom pismo przynosiło informacje na temat oświaty, szkolnictwa, sytuacji rówieśników na terenach zaboru austriackiego, rosyjskiego i ziemiach pod panowaniem pruskim. Pomimo – iż „Pobudka” zajmowała stanowisko zachowawcze wobec spraw społeczno-politycznych, publikowane na jej łamach korespondencje, wiadomości kronikarskie są dzisiaj ważnym świadectwem życia wileńskiego środowiska młodzieży. Należy podkreślić, że Z. Kmiecik słusznie zaliczył ten miesięcznik dla młodzieży do najbardziej reprezentatywnych pism wileńskich⁹⁴. Większość czasopism młodzieży wydawanych w Wilnie w omawianym okresie to efemerydy, likwidowane po opublikowaniu kilku numerów (m.in.: „Trąba”, „Konarski”) i pisma, które ukazywały się nie dłużej niż jeden rok („Świt”, „Pogoń”, „Młoda Myśl”, „Czerwony Sztandar”). Wiele pism wileńskich zostało nieodnalezionych – „Młodzież Polska Narodowa i Postępowa”, „Jutro” lub zachowało się fragmentarycznie – „Świt” (zachowane dwa numery), „Konarski” (zachowany jeden numer). Niektóre z nich były pisemkami uczniów gimnazjów wileńskich („Trąba”, „Młoda Myśl”, „Młodzież Polska Narodowa i Postępowa”). Obok „Pobudki” na uwagę zasługują czasopisma kierowane do dzieci – „Nasza Grządka”, dodatek do „Jutrzenki” redagowana przez Józefa Koroleca w latach 1911–1915 oraz „Anioł Stróż – Opiekun Dzieci”, dodatek „Przyjaciela Ludu” (1906–1910).

89 *O studia za granicą*, „Pobudka” 1912, nr 4, s. 15.

90 Dr J. Tur., *W sprawie studiów uniwersyteckich zagranicą*, „Pobudka” 1913, nr 6, s. 19.

91 Polska Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie, „Pobudka” 1913, nr 6, s. 1.

92 A. Hermanówna, *Towarzystwo pomocy naukowej młodych Polek im. J. J. Kraszewskiego w Krakowie*, „Pobudka” 1912, nr 4, s. 28.

93 *Dziesięciolecie Polskiego Muzeum Szkolnego we Lwowie*, „Pobudka” 1913, nr 7–8, s. 22

94 Z. Kmiecik, *Prasa rosyjska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915...*, s. 97.

Bibliografia

- Kmiecik Z., *Prasa młodzieżowa w zaborze rosyjskim po rewolucji lat 1905–1907*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” (1979) t. XVIII, z. 4, s. 47–58.
- Kmiecik Z., *Prasa rosyjska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915*, [w:] *Prasa polska w latach 1864–1918*, pod red. J. Łojka, Warszawa 1976, s. 58–111.
- Kolasa W.M., *Historiografia prasy polskiej (do 1918). Naukometryczna analiza dyscypliny*, Kraków 2013.
- Krajewski M., *Historia wychowania i myśli pedagogicznej. Zarys wykładu*, Płock 2006.
- Krasuski J., *Historia wychowania*, Warszawa 1985.
- Kuliczowska K., *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1864–1914. Zarys monograficzny. Materiały*, Warszawa 1915.
- Ostachiewiczowa K., *Nowe prądy, nowe dążenia w wychowaniu. Wiek XIX i XX*, Wilno 1914.
- Walasek S., *Polska oświata w guberni wileńskiej w latach 1864–1915*, Kraków 2002.
- Wołkowski W., *Opowieści z dawnego Wilna (3). Sklep i zakład Leona Perkowskiego* [online] W: Wilnoteka. Polski portal na Litwie <http://www.wilnoteka.lt/pl/artukul/opowiesci-z-dawnego-wilna-3-sklep-i-zaklad-leona-perkowskiego> [dostęp: 15.06.2017]
- Wołoszyn S., *Historia szkolnictwa*, Warszawa 1967.

The problems of education, school and upbringing on the pages of the Vilnius “Pobudka” (1908–1914)

Abstract

“Pobudka”, a Vilnius monthly youth magazine, was published between 1908–1914 with Leon Perkowski as the Editor in Chief, later replaced by his son, Mieczysław. It was a conservative magazine, mainly presenting the correspondence of students in the country and abroad, chronicles and youth magazines reviews. The aim of the article is to point out the basic thematic threads oscillating around the education and upbringing problems. The analyzed magazine contained considerations about the desirable attitudes and behaviour of youth, materials discussing the issues of self-education, middle and higher education and the issue of women education.

Keywords: Polish youth press in 1900–1914, Polish Vilnius press 1900–1914

Sabina Kwiecień
Institute of Information Sciences
Pedagogical University of Cracow